

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

УДК 72.03

О.О. ЛЕСИК-БОНДАРУК

Принципи формування правдивого історичного вигляду пам'яток архітектури України

У статті проведено наукове дослідження формування оптимально правдивого вигляду пам'яток архітектури України з урахуванням архітектурних, історичних, архітектурно-конструктивних факторів спорудження та функціонування об'єктів.

Ключові слова: пам'ятка архітектури, реставрація, консервація, пристосування, реконструкція

Найбільш важливою умовою оцінки пам'яток архітектури України для використання в народно-му господарстві є виявлення сучасних принципів та критеріїв, які будуть сприяти проведенню всебічного аналізу при виявленні нового функціонального змісту в пам'ятці чи архітектурному комплексі.

Дослідження даних принципів і критеріїв пам'яток архітектури при виявленні можливостей їх пристосування під різноманітні музеї, заклади відпочинку й туризму, культурно-освітні установи проведені автором із комплексним дослідженням вітчизняного досвіду реставрації та пристосування пам'яток, низки закордонних країн, а також вивчення наукових розробок і рекомендацій з охорони пам'яток історії та культури науково-дослідними інститутами й окремих науковців [1].

Для наукового обґрунтованого включення пам'яток архітектури України в сучасне життя автор рекомендує враховувати наступні критерії:

- історико-архітектурний;
- містобудівельний;
- ландшафтний;
- інженерно-технічний;

- композиційний;
- функціонально-планувальний;
- сучасне використання;
- економічний.

Головним критерієм при виявленні нового функціонального змісту в пам'ятці архітектури має бути історико-архітектурна цінність об'єкта [2].

У загальноприйнятому розумінні всі пам'ятки архітектури – це наша історія та культура, збереження і дослідження котрої являються аксіомами нашого життя. Всі пам'ятки архітектури України, виходячи, насамперед, із їх історико-мистецької цінності, автором класифіковані як:

- пам'ятки архітектури міжнародного значення;
- пам'ятки архітектури національного значення;
- пам'ятки архітектури місцевого значення.

Практична сторона вирішення питання охорони історико-архітектурної спадщини показала, що класифікація пам'яток, виходячи з їх історико-мистецької цінності, має виключно важливе значення при їх дослідженні, реставрації та пристосуванні для сучасного використання [3].

Багаточисельні пам'ятки архітектури міжнародного значення без значних проблем включені в сучасне життя. Вони відреставровані в первинному вигляді та виконують функції різноманітних музеїв, туристичних центрів тощо. Це загальновідомі культурні цінності, які користуються популярністю не тільки у вітчизняних, але і в зарубіжних туристів. Науково-дослідницька та реставраційна робота з їх збереження та відтворення в більшості прикладів проводиться на високому професійному рівні.

Проблемними є питання включення в сучасне життя пам'яток національного та місцевого значення. Їх значна кількість, різноманітні якісні характеристики ставлять перед науковцями, теоретиками та фахівцями практиками велику кількість завдань. Настільки складним є завдання виявлення правдивого історико-архітектурного вигляду пам'ятки. В процесі комплексного дослідження пам'ятника чи ансамблю виявляється його стильова характеристика, роль і значення споруди в розвитку архітектурно-будівельних традицій, художніх смаків, історії та культури суспільства.

Кожна старовинна споруда чи архітектурний комплекс у період свого історичного формування зазнавали різноманітних перебудов і реконструкцій. Багато споруд у результаті чисельних війн, пожеж, зміни господарів тощо вивозилися або відбудовувалися з руїн.

Виявлення об'єктивного, найбільш правдивого історичного вигляду пам'ятки являється тією необхідною базою, яка дозволить розробити нові функціональні процеси в архітектурних об'єктах.

Незалежно від об'ємно-просторового вирішення пам'яток, сучасних їх планувальних вирішень, розташування, технічного стану, науково-дослідну роботу з виявлення оптимального історико-архітектурного вигляду доцільно проводити з археологічним дослідження споруд, вивченням літератури, архівних, рукописних матеріалів, використанням зарисовок, фотофіксацій, креслень, обмірів пам'ятки в натурі, проведення зондажу тощо.

Тільки комплексне врахування даних показників дозволить науково обґрунтовано виявити найбільш правдивий вигляд споруд. При цьому доцільно відзначити, що не може бути єдиної методики дослідження для всіх пам'яток архітектури. Проведені показники являються лише методичною базою для кожного пам'ятника окремо в зв'язку з тим, що фізичний стан споруд, їх сучасне використання різноманітні.

З урахуванням існуючих науково-методичних розробок вітчизняної та зарубіжної практики реставрації з пристосуванням пам'яток архітектури, для сучасних функцій історично правдивий вигляд пам'ятки архітектури автор пропонує виявляти за формулою:

$$\text{Опр} = \text{ПоБ} + \text{Он} - \text{Чн} \pm \text{Нн} + \text{Дпр}, \text{ де}$$

Опр – історично правдивий (оптимальний) архітектурно-художній вигляд реставрованого та пристосованого для сучасних функцій пам'ятника архітектури (100 балів)¹;

ПоБ – первинний вигляд пам'ятки архітектури, отриманий у результаті історико-архітектурного аналізу (60–65 балів);

Он – органічні накопичення, які доповнили пам'ятку архітектури в процесі експлуатації (15–16 балів);

Чн – випадкові нагромадження, які руйнують історико-архітектурну цінність пам'ятки (10–11 балів);

Нн – нейтральні накопичення, які не впливають на вигляд пам'ятки, але суперечать його новому, функціональному призначенню (5–6 балів);

Дпр – доповнення, які пов'язані з пристосуванням пам'ятки до нового функціонального призначення (5–7 балів).

Реставрація та пристосування пам'яток архітектури за запропонованою формулою враховує комплекс функціональних конструктивних та інженерних питань, якщо нововведення в даних старовинних об'єктах не суперечать історико-архітектурній цінності пам'яток, а реставрація з пристосуванням відповідає умовам їх фізичного та морального збереження.

Містобудівне розташування пам'яток архітектури відіграє важливу роль у формуванні архітектурного силуету населеного пункту, морально-

¹Якісна оцінка показників у формулі прийнята за 100-бальною системою

му збереженні старовинних споруд з новими функціями та вирішенні екологічних проблем навколишнього середовища.

Пам'ятки архітектури, архітектурні комплекси, які розташовані в системі чи на околиці населених пунктів, розглядаються, перш за все, з позиції їх значення у формуванні силуету міської забудови, композиційних домінант і можливості нового будівництва. Дані показники і виявляють характер нового функціонального призначення старовинної забудови.

Пам'ятки, які розташовані за межами населених пунктів, досліджуються з точки зору їх доступності, наявності в навколишньому середовищі живописних ландшафтів, різноманітних пам'яток історії та культури й інших якісних показників.

У всіх випадках розташування пам'яток архітектури приймаються до уваги питання охорони навколишнього середовища, наявності в навколишньому середовищі різноманітних виробництв тощо.

Співставлення кількісних і якісних містобудівельних характеристик пам'яток дозволяє виявити можливі варіанти їх сучасного використання, з реставрацією в найбільш правдивому історичному вигляді.

Практика реставрації з відтворенням історично-правдивого вигляду пам'яток архітектури найбільш вдало вирішується при організації музеїв у старовинних об'єктах. При цьому слід відмітити, що пристосування пам'яток під музеї в замських об'єктах не завжди виправдана в зв'язку з тим, що музеї часто пустують. Найбільш виправдане їх розташування – це пам'ятки в системі чи на околиці населеного пункту.

Якісна реставрація пам'яток архітектури з пристосуванням для сучасних функцій передбачає також благоустрій навколишньої території. В основі обстеження та благоустрою території навколо пам'яток архітектури знаходяться наступні показники оцінки території з точки зору зручності доступності об'єкту, медичної та санітарно-гігієнічної оцінки природно-кліматичних факторів з точки зору впливу їх на людський організм, характеристики природних ландшафтів з виявленням їх естетичних якостей.

Таке обстеження території дозволяє не тільки пристосувати пам'ятки з умовою максимального збереження навколишнього ландшафту, але й використовувати його багатство та різноманітність для організації місць масового відпочинку населення.

Технічна характеристика пам'ятки архітектури вважається досить важливим критерієм при реставрації та максимальному відтворенні історично-правдивого вигляду старовинної споруди. Фізичний стан об'єкту являється вихідною базою початку робіт з реставрації, консервації чи відновлення пам'ятки архітектури.

Задовільний технічний стан архітектурних пам'яток при пристосуванні до нових функцій обов'язково передбачає реставрацію з історично-правдивим відновленням споруд.

Пам'ятки, технічний стан яких включає частину гарно збережених споруд (частково – руїни) передбачає їх реставрацію з включенням у сучасне життя кількома шляхами:

- реставрація та відновлення всіх споруд архітектурного комплексу;
- реставрація добре збережених споруд, руїни – консервуються.

Пам'ятки, технічний стан яких незадовільний в більшості випадків вітчизняної практики консервуються. Зустрічаються окремі випадки відновлення даних пам'яток за допомогою макетування. Це стосується споруд, історико-архітектурна цінність яких має важливе значення у вирішенні наукових й естетичних проблем. Існування добре виконаних і науково обґрунтованих макетів сприяє не тільки розвитку архітектурно-будівельної науки, але й збагаченню практики реставраційних робіт [4].

Критерії композиційного вирішення пам'яток архітектури при реставраційних роботах являється необхідною підсумовою для виявлення характеру нового функціонального призначення споруд.

Централізовані, компактні композиції пам'яток архітектури дозволяють організовувати технологічні процеси нового призначення нерозривно.

Блоковані композиції пам'яток функціональний взаємозв'язок технологічних операцій вирішують більш просторово, глибоко. В їх вирішенні приймає участь також рельєф і ландшафт.

Ще більш відкрито з просторовим сприйняттям навколишніх об'єктів, природного ландшафту функціональний взаємозв'язок технології нового призначення проходить при павільйонній композиції пам'яток архітектури.

Критерії особливостей функціонально-планувальних рішень при реставрації пам'яток має найбільш вагоме значення при розташуванні функціональних груп приміщень, нового призначення. Як відомо, будь-який функціональний процес має свої певні планувальні особливості розташування та взаємозв'язку приміщень.

Розташування різноманітних нових функцій в архітектурно-планувальних структурах пам'яток архітектури необхідно проводити з максимальним збереженням історико-архітектурного вигляду як у інтер'єрах, так і екстер'єрах споруд, що реставруються.

Практично досить важко, а в багатьох випадках просто неможливо розмістити на основі сучасних нормативних вимог нові функціональні процеси в об'ємно-планувальних рішеннях пам'яток архітектури, які реставруються з максимальним відтворенням історичного вигляду.

З однієї сторони проектувальники пристосовуючи пам'ятки для сучасних функцій, отримують широке поле для творчої діяльності. З другої – доводиться шукати компромісні варіанти між існуючими об'ємно-планувальними структурами пам'яток і сучасними нормативними вимогами проектування будинків та споруд.

Критерії сучасного використання пам'яток архітектури найбільш вагомі з оцінки фізичного та морального збереження пам'яток, які реставруються.

Пам'ятки архітектури, які раціонально включені в сучасне життя, в більшості прикладів якісно реставровані, забезпечується їх фізична та моральна охорона, проведені роботи з охорони навколишніх ландшафтів.

Багаточисельні пам'ятки, використання яких не відповідає умовам їх збереження, як правило, взагалі не реставруються, знаходяться в занедбаному стані. Вони фактично «старіють» як фізично, так і морально. В даних прикладах питання охорони навколишнього середовища також не вирішуються.

Багато пам'яток реставруються з пристосуванням для сучасних потреб з умовою відтворення історично сформованих фасадів і зміною інтер'єрів. У цих випадках моральне збереження архітектурних споруд не відбувається. Проблемними також залишаються питання відновлення та охорона навколишніх ландшафтів.

Значна кількість пам'яток архітектури, що мають задовільний технічний стан, не реставруються і не використовуються в сучасному народному господарстві. Фактично не забезпечується ні фізична ні моральна охорона пам'яток архітектури. При цьому навколишнє середовище також знаходиться в занедбаному стані.

Більшість пам'яток архітектури, які знаходяться в руїнах навіть не законсервовані. Про охорону навколишнього середовища біля даних споруд мова взагалі не йде.

Критерії економічної доцільності реставрації та пристосування пам'яток архітектури до сучасних потреб мають віддавати перевагу історично правдивому відтворенню історичних об'єктів і споруд.

На жаль, у нашій країні відсутні науково обґрунтовані розробки економічної доцільності реставрації та пристосування пам'яток до сучасних функцій [5]. У зв'язку з цим досить часто замовники відмовляються орендувати й реставрувати пам'ятки, мотивуючи це економічною недоцільністю.

Досвід реставрації та пристосування багатьох пам'яток архітектури показали економічну доцільність включення архітектурного надбання в сучасне життя. При цьому програма художньо-естетичного виховання нашого суспільства, підвищення культурного рівня розвитку людей

не повинні змірюватися витратами на якісну реставрацію та відновлення пам'яток історії та культури.

Комплексне врахування запропонованих критеріїв при реставрації та пристосуванні до нових функцій пам'ятників дозволить оптимально вирішувати проблему фізичного і морального збереження історико-архітектурного середовища.

Джерела та література

1. Лесик О.В. Формування закладів відпочинку і туризму в історико-архітектурному середовищі України : дис. ... докт. архітектури. – К., 1993. – 320 с.
2. Ясевич В.Е. Критерии оценки памятников градостроительства и архитектуры Украины XIX – начало XX века / Ясевич В.Е. - К., 1979. – с. 58-64.
3. Афанасьев К.Н. Проблемы научной классификации памятников архитектуры / Афанасьев К.Н. – Вильнюс, 1968. – 328 с. ; илл.
4. Косточнин В.В. К вопросу о макетах в реставрации / В.В. Косточнин // Архитектура СССР. – 1970. – № 7. – С. 56–61.
5. Якименко О.Н. Законодавство про пам'ятники історії та культури / О.Н. Якименко. – К., 1970. – 464 с.

Лесик-Бондарук О.А. Принципы формирования правильного исторического облика памятников архитектуры Украины

В статье предпринято научное исследование формирования оптимально правильного вида памятников архитектуры Украины с учетом архитектурных, исторических, архитектурно-конструктивных факторов их сооружения и функционирования объектов.

Ключевые слова: памятник архитектуры, реставрация, консервация, приспособление, реконструкция.

Lesyk-Bondaruk O.O. The principles of the true historic appearance monuments of Ukraine

The article researches the formation of an optimally true view of Ukraine's monuments of architecture, with the account of archaeological, historical, architectural and construction factors of erection and functioning of the objects.

Key words: a monument of architecture, restoration, conservation, adaptation, reconstruction.

Надійшло до редакції: 22.10.2015 р.

УДК 378.4(477-25):930

А.О. ГОРЬКОВА

Роль Київського університету св. Володимира у підготовці кваліфікованих кадрів з історії та археології

У статті висвітлено історію становлення археологічної науки у стінах університету св. Володимира. Розкрито внесок викладачів з студентів цього закладу в дослідження й охорону пам'яток археології, створення перших археологічних колекцій.

Ключові слова: студенти, лекції та семінари, археологія, професори, університет св. Володимира, археологічні пам'ятки.